
CURT WITTLIN

TRES TRADUCCIONS ANGLESES
DEL CAPÍTOL 436
DEL *TIRANT LO BLANC*

INTRODUCCIÓ

Faltava ben poc, cap a l'any 1807, i el poeta anglès Robert Southey s'hauria volgut posar a traduir el *Tirant*. Atès que ja havia abreuja't l'*Amadís* i revisat una vella traducció del *Palmerín*, segur que tenia ganes de conèixer també el tercer llibre que Cervantes jutjava mereixedor de ser salvat de la biblioteca del Quixot. Quan, per fi, Southey aconseguí una còpia de l'antiga versió italiana del *Tirant*, la llegí d'un tret, encara que després dirà que no li havia agradat. En una ressenya del 1807 (traduïda al català per Wittlin 1998a), Southey resumeix la novel·la, abans de condemnar-la sobretot pel "temperament bestial" de l'autor, incapaç de crear personatges admirables. Però no foren les escenes violentes o obscenes que li desaconsellaven de traduir el *Tirant* —hauria pogut fer-ne una adaptació depurada—, sinó la manca d'esperit romàntic i d'ambient sentimental. La "modernitat" del llibre, que tant impressiona els lectors moderns, era per a ell, que hi buscava un medievalisme idealitzat, una font de decepció i disgust.

Cal esperar cent anys abans que el *Tirant* cridi de nou l'atenció d'investigadors anglòfons. El 1904 Archer Huntington encomanà fer dos-cents facsímils del seu exemplar de l'incunable original valencià. Va obsequiar amb una còpia un catedràtic de Nova York, el qual convidà un estudiant seu, Joseph Vaeth, a dedicar-li la seva tesi

de doctorat, acabada l'any 1918. El llibre de Vaeth, útil pel seu resum detallat de la novel·la, no va suscitar d'altres estudis tirantians, però influirà, com veurem, el traductor Rudder. El que seguia mantenint l'interès dels literats en el *Tirant* era l'elogi ambigu que n'havia fet Cervantes. Aquesta atenció augmentà molt després de la declaració de l'escriptor peruà Vargas Llosa, repetida sovint a partir del 1969, que l'autor del *Tirant* era equivalent de Balzac, Dickens, Flaubert, Tolstoi i d'altres novel·listes que sabien suplantar Déu i inventar una "realitat total" en les seves creacions (veg. Espadaler 1992). Molta gent es va adonar aleshores que no existia una traducció anglesa de l'obra glorificada. Tres joves americans, independentment cadascú dels altres, es van decidir a fer-ne una.

El primer fou Ray La Fontaine. L'any 1974, una universitat d'Alabama va acceptar la seva traducció completa del *Tirant* com a tesi de doctorat. El treball es va dipositar a l'arxiu de tesis nord-americanes, amb possibilitat de comprar-ne còpies. Quan cap al 1985 aparegué el llistat complet d'aquell arxiu en CD-ROM, el professor Solà-Solé, estudiant la història dels estudis catalans a Amèrica, va descobrir-hi el *Tirant* de La Fontaine. Amb el permís del traductor i el suport financer d'algunes institucions culturals, Solà-Solé féu publicar la vella traducció-tesi per l'editorial internacional Peter Lang l'any 1993.

Si La Fontaine havia preparat la primera traducció anglesa completa del *Tirant*, David Rosenthal fou el primer a publicar-ne una versió, quelcom abreujada, en una casa editorial amb vendes al públic general. Després del seu doctorat —traduccions anotades de poesies catalanes modernes—, Rosenthal aconseguí beques per a traduir el *Tirant* a l'anglès. Passava llargues temporades a Barcelona, on conegué Martí de Riquer. Fent seva la hipòtesi d'aquest que el *Tirant*, després de la mort de Martorell, havia estat revisat i ampliat per Joan de Galba, Rosenthal decidí de preparar una versió depurada dels afegits deturpadors. Aquest objectiu seu em sembla molt discutible, però s'ha de dir que conduí a un llibre estilísticament coherent, amb caràcter original i fresc. Rosenthal no tenia problemes per trobar editors, ni a Nova York ni a Londres. Aquests confiaven que el *Tirant* es vendria tan bé com *El nom de la rosa* d'Umberto Eco. I la novel·la valenciana sí que estigué durant algunes setmanes en el llistat dels *best-sellers* entre el 1984 i el 1985, però l'èxit no fou perdurable. Em sembla significatiu assenyalar que la segona edició, facsímil de la primera, la va fer, l'any 1996, una editorial universitària.

La Fontaine elaborava la seva traducció sense conèixer personalment ni València ni Catalunya ni catalanistes nord-americans; Rosenthal treballava en la seva sense haver fet prou estudis preliminars per a descobrir la tesi-traducció anterior. El professor Robert Rudder, que redactava la seva versió abreujada del *Tirant* entre 1976 i 1982, no sabia res de la tesi del primer ni del projecte del segon, ni buscava contactes amb catalanòfils nord-americans, reunits després del 1978 en la NACS.

Quan es va publicar la versió de Rosenthal, Rudder abandonà tota esperança de trobar un editor per a la seva. Però quan s'assabentà, l'any 1995, que s'estaven aplegant

centenars de textos en el gran arxiu electrònic anomenat "Gutenberg", hi envià el seu llibre ja tot informatitzat. I així, tothom que connecti a través de l'internet amb <http://kcmo.com/text/whitk10.txt>, rebrà una còpia gratuïta de *The White Knight* de Robert Rudder.

Si Rosenthal s'havia deixat influir per la hipòtesi del "jove" Riquer de la coautoria de Galba, Rudder havia fet seva la conclusió de Vaeth que el *Tirant*, reduït a una quarta part, seria una obra veritablement perfecta. Ometé, doncs, dotzenes de capítols, ja des de l'inici de la novel·la. No perquè els considerava de la mà de Galba, sinó perquè pensava que Martorell, massa influït per les seves fonts i per un estil que no era el seu, hauria fet millor de no posar-los.

Cada una de les tres traduccions angleses del *Tirant* té, doncs, la seva pròpia història. Considero totes tres bones i útils. Tan sols la de La Fontaine és completa, la qual cosa la fa aprofitable per a investigadors que no poden llegir el text original. La de Rosenthal em sembla la més reeixida quant a vitalitat, caràcter propi, ritmes, color. El traductor-poeta hi ha posat una dosi adient de medievalisme –capítols comptats en xifres romanes, rúbriques llargues d'estil antiquat, un mapa pseudomedieval en els fulls de guarda– per a convidar el lector a no prendre massa seriosament les accions d'aquella banda d'aventurers libidinosos que xuclaven pastilles psicotròpiques –igual que ho feien els *hippies* americans dels anys setanta. La versió electrònica de Rudder té l'avantatge de ser curta i gratuïta. Ens convida a reflexionar sobre la gènesi de la novel·la, atès que no deixa de sorprendre amb quina facilitat hom pot treure dotzenes de capítols del *Tirant* sense desfer-ne la coherència i estructura bàsica. Ja J. M. Capdevila havia retallat una gran quantitat de passatges en la seva edició en "Els Nostres Clàssics". Si és tan fàcil ometre'ls, també haurà estat fàcil afegir-los.

La seva extensió és el que més diferencia les tres traduccions. La Fontaine tradueix tota l'obra –el seu text és un vuit per cent més llarg que l'original, segons càlculs de Solà-Solé 1997–, però reemplaça la divisió en capítols que hi ha a l'incunable per unitats més llargues. Rosenthal abreuja la novel·la al setanta-dos per cent, però, estranyament, manté el nombre de capítols, encara que alguns es redueixen a una sola frase. Rudder tradueix tan sols el quaranta-quatre per cent de l'original, i ofereix un text electrònic no formatat, sense comes ni punts i a part a l'inici dels quinze capítols, i sense notes. La Fontaine i Rosenthal afegiren a les seves versions alguns comentaris, però, en general, es limitaven a adaptar les notes que trobaren en l'edició de la vella traducció castellana feta per Martí de Riquer (en donaré una mostra més endavant). Quant als aspectes traductològics, es podrien fer estudis comparatius sobre com els tres traductors tracten els noms propis que són també lexemes comuns, com per exemple "Plaerdemavida" o "Vilesermes" (Rosenthal en tradueix la majoria), que fan amb expressions formulàries, com "feu principi a un tal parlar", si usen intencionadament mots anglesos arcaics, si imiten o no els desnivells estilístics que són evidents a l'original. Isabel Verdaguer el 1994, i jo mateix el 1995, vàrem comparar des d'aquests

punts de vista les versions de La Fontaine i de Rosenthal. En un treball del 1998 (Wittlin 1998b) hi afegeixo observacions sobre el text de Rudder.

Els aspectes més fascinants de la versió de Rudder són d'ordre semiòtic i social. Ningú no sap ja quina importància tindran els textos electrònics –accessibles instantàniament i gratuïta en tot el món– en la història de la impremta i de la cultura. En certs sentits estem tornant a la situació medieval dels manuscrits. Cada persona que treu de l'internet el *Tirant* de Rudder i decideix d'imprimir-lo, ha de fixar-ne ella mateixa el format. Cada *print-out* –piles de fulls i no llibres– tindrà aspectes únics; la majoria no tindrà ni títols corrents ni coberta amb el nom de l'autor. Molts usuaris, em temo, creuran que el propietari dels drets d'autor, Rudder, és també l'autor de la novel·la. Que això és un escàndol? Ens hi acostumarem. Abans del nostre segle, més gent llegia el *Tirant* en edicions anònimes que en edicions amb nom d'autor(s). La versió de Rudder, quant a l'extensió, és molt diferent de l'incunable del 1490. Però aquella edició –l'única base per a les nostres teories i suposicions modernes– tampoc no ofereix cap prova que transmeti exactament el que Martorell havia escrit trenta anys abans. Si el lector del text abreujat de Rudder frueix de la seva lectura, l'autor del *Tirant* estarà content, sigui qui sigui (i on sigui). Però és de doldre que un *Tirant* electrònic anònim, amb una introducció rudimentària que molta gent ni es copiarà, no podrà guanyar ni un mínim d'admiració per a la cultura valenciana del segle quinze.

EL CAPÍTOL 436

a) *El text original*

A continuació estudiarem com els tres traductors presenten el cap. 436 del *Tirant*, en el qual l'autor descriu la primera, i gairebé única, nit d'amor que el nostre heroi va passar amb Carmesina, la seva esposa secreta. Transcric primer l'original català, segons l'edició Hauf/Escartí (1990). Després faré alguns comentaris sobre el context, la font del capítol i la intenció de l'autor, punts que tot traductor ha (hauria) d'estudiar abans de posar-se a traduir.

CAPITOL CCCCXXXVI: *Com Tirant vencé la batalla e per força d'armes entrà lo castell.*

Mon senyor Tirant, no cambieu en treballosa pena la sperança de tanta glòria com és atényer la vostra desijada vista. Reposau-vos, senyor, e no vullau usar de vostra bel·licosa força, que les forces de una delicada donzella no són per a resistir a tal cavaller. No-m tracteu, per vostra gentilea, de tal manera. Los combats de amor no-s volen molt strényer. No ab força, mas ab ginyosos afalachs e dolços engans se atenyen. Dexau porfidia, senyor, no siau cruel. No penseu açò ésser camp ni liça de infels. No vullau vençre la qu-és vençuda de vostra benvolença: cavaller vos mostrareu damunt la abandonada donzella? Feu-me

part de la vostra homenia perquè us puga resistir. Ay senyor! Y com vos pot delitar cosa forçada? Ay! E amor vos pot consentir que façan mal a la cosa amada? Senyor, deteniu-vos, per vostra virtut e acostumada nobleza. ¡Guardau, mesquina, que no deuen tallar les armes de amor, no han de rompre, no deu naftrar la enamorada lança! Hajau pietat, hajau compassió de aquesta sola donzella! Ay cruel, fals cavaller! Cridaré! Guardau, que vull cridar! Senyor Tirant, ¿no haureu mercé de mi? No sou Tirant. Trista de mi! ¿Açò és lo que yo tant desijava? ¡O sperança de la mia vida, vet la tua princessa morta!

E no us penseu que per les piadoses paraules de la princessa Tirant stigués de fer son lavor, car en poca hora Tirant hagué vençuda la batalla delitosa e la princessa reté les armes e abandonà's, mostrant-se smortida. Tirant se levà cuytadament del lit pensant que la hagués morta e anà cridar la reyna que li vengués ajudar.

Al cap. 434, "Tirant anà a Contestinoble per parlar ab l'emperador". Com que aquest ja s'havia gitat, va a visitar Plaerdemavida, ara reina de Fes. Aquesta l'exhorta: "Hora és ja que prengau la paga e satisfacció de vostres honorosos treballs ab delitòs repòs en los braços de (Carmesina)" i afegeix: "Ara veurem què sabreu fer... En liça de camp clos tenu de entrar, e no us tindrè per cavaller si donchs no us veig vencedor de la delitosa batalla!". Deixant Tirant en un racó secret, va a la cambra de Carmesina i la fa venir a passar la nit en l'habitació seva. Un cop instal·lada la princesa en el llit de Plaerdemavida, aquesta torna on havia amagat Tirant i li ordena de despullar-se i d'anar a posar-se al costat de Carmesina: "E feriu fort dels sperons..., tota pietat apart posada!" Però el nostre heroi, abans d'obeir-la, "ficà los genolls en la dura terra" i profereix tot un discurs altisonant d'agraïment. Cal que Plaerdemavida el prengui per la mà per conduir-lo al llit de la princesa, a la qual recorda que "vostre marit és". Carmesina, amb raó, es queixa d'haver estat traïda, però Tirant ja deixa córrer les seves mans seductores. Aleshores la pobra filla comença el seu monòleg *in amoris* transcrit abans. Al capítol següent ens fa saber el seu comentari *post coitum*. Hi usa un estil que sona ben diferent de les seves exclamacions anteriors. O l'autor ha buscat aquest contrast com a nou efecte humorístic –o ara, potser, de paròdia–, o tenim ací un afegit d'un segon autor, parlant, potser, seriosament. Avui crea una impressió d'incongruència ridícula llegir que una jove, cinc minuts després d'haver estada desflorada, digui una frase com aquesta: "Só axí verdaderament agreujada, que de aquesta rahonable ira, ensemps ab la pèrdua per scampament dels meus carmesins strados, roman tan debilitada la mia agreujada delicadura que tinch crehença primer yo vençuda entraré en los regnes de Plató que vós, vencedor, dels perduts temerosos infels hajau robades les tendes".

No hi ha dubte, la descripció de la primera nit d'amor –amor?– de Tirant i Carmesina és una escena de comèdia. Potser ens vénen ganes de criticar l'autor pel seu mal gust de presentar una violació com una cosa per riure, però cal tenir en compte que aquest no fa sinó imitar un passatge de la famosa comèdia medieval *Pamphilus* (Anònim 1931). Això ho ha descobert Rafael Beltrán el 1990, i Albert Hauf ho enquadra en un

context més ampli en un treball publicat el 1997. Ara, si a Beltrán li sembla “arriesgado proponer un vínculo directo entre el *Pamphilus* y *Tirant lo Blanc*”, i si Hauf creu que Martorell no fa més que “assimilar el registre de l’eloqüent monòleg [*del Pamphilus*]”, jo no dubto que l’autor de l’escena de la desfloració de Carmesina coneixia directament el text llatí. Crec que si hi hagués hagut etapes intermèdies no trobaríem la mena de paral·lelismes que hi ha entre els dos textos. Llegim ja a l’original llatí el vocabulari bèl·lic (*lites*, *victor*), l’al·lusió a les mans seductores de l’amant, el consell a aquest “Reposau-vos!” (interpretació superficial de *Nempe te fatigas* com a “No et fatiguis”), l’exclamació *Heu michi!*, que esdevé l’“Ay!” repetit, l’amenaça *Clamabo!*, “Cridaré!”, i la conclusió decebuda de la dona: *Inter nos rumpitur omnis amor*, “vinch a creure que no de virtuosa amor me amàveu” (més exemples a Beltrán 1990 i Hauf 1997).

Crec que si l’autor del *Tirant* hagués conegut el *Pamphilus* tan sols indirectament, hauria adaptat i apanyat certes frases que ara, com a esforç de traducció des del llatí, conserven certs aspectes insatisfactoris. Entrem en detalls quant a dos casos: 1) La frase “Cavaller vos mostrareu damunt l’abandonada donzella?” ha causat problemes a més d’un traductor, però s’explica bé com a traducció de *Nostra tuo cur pectore pectora ledis?* El traductor castellà del 1511 omet la frase, l’italià tradueix mot a mot. La Fontaine posa: “You are on top of a helpless damsel!”, usant una expressió que recorda llistats de posicions sexuals. Rosenthal s’inspira en el context: “Will you brutally prove your mettle against a helpless damsel?”. Rudder omet la frase. 2) L’exclamació “Guardau, mesquina, que no deuen tallar les armes de amor” està millor puntuada en l’edició Hauf/Escartí que en tota altra. Però em fa l’efecte que aquesta construcció, “Guardau, Tirant, –Oh pobre de mi!– que no deuen...”, és única a tota la novel·la, i és deguda al calc, no del sentit, sinó de la construcció, de la frase llatina *Perfida, me miseram, quando redibit anus?*, “La pèrfida serventa –Oh pobra de mi!– quan tornarà?”. La versió castellana antiga reemplaça la interjecció de “mesquina”: “Guardad, señor, que no deven cortar...”. El traductor italià procedeix mot a mot, però els seus editors moderns no l’entenen i puntuen malament: “(Signore...) guardativi! Meschina me, che non denno tagliare...”. La Fontaine també separa malament les frases: “(Protect the...) miserable! Oh, take care that...”. El text de Rudder permet la mateixa interpretació que l’original: “Wait, poor thing! The arms of love...”, però la majoria dels lectors creuran que “poor thing” és el subjecte gramatical de “wait”.

El descobriment que cal comparar el cap. 436 del *Tirant* amb el monòleg de Galatea en el *Pamphilus* és molt important. Porta encara a més conseqüències la constatació que l’autor valencià coneixia el text llatí, almenys el passatge de context idèntic.

b) *Les tres traduccions angleses*

Passem ara a llegir el cap. 436 en les tres traduccions angleses.

La Fontaine

[436] "My lord Tirant," she said, "don't ruin the arrival which I awaited with such glorious expectations by making it, instead, a time of travail. Rest, sir, don't use such force, for the strength of a frail damsel is not capable of resisting so powerful a knight. Don't treat me this way, by your gentility! The combats of love are not waged with force but with guileful flatteries and sweet deceptions. Sir, stop this insistence, this cruelty! Don't confuse this situation with doing battle with infidels or try to conquer one who has already been conquered by your love! You are on top of a helpless damsel! Lend me part of your strength so that I can resist you! Oh, senyor! How can you enjoy what you take by force? Oh! Can love allow you to hurt the person you love? Sir, restrain yourself, by your virtue, your customary nobility! Protect the wretched and miserable! Oh, take care that the arms of love do not cut or tear, that the shaft of love does not wound! Have pity on this forsaken damsel! Oh, cruel, false knight! Watch out, I am going to scream! Senyor Tirant, won't you have mercy on me? You cannot be Tirant! Oh, wretched me! Is this what I so desired? Oh, hope of my life, you have slain your princess!"

But for all of these piteous words of the princess, you should not suppose that Tirant refrained from his labor. Within a short time he triumphed in the delightful battle, and the princess, having surrendered her arms, lay as if in a swoon. Tirant quickly got up, thinking that he had killed her, and called out for the queen to come help.

Rosenthal

· CDXXXVI ·

HOW TIRANT WON THE BATTLE AND FORCED HIS WAY INTO THE CASTLE¹

"Tirant, do not change our glorious reunion into bitter woe but calm yourself, my lord, and abjure bellicose violence, for a delicate damsel cannot resist a knight. Do not treat me thus, as love's battles should be won through clever flattery and sweet deception, nor should you employ treachery except against infidels. Do not cruelly defeat one already vanquished by love! Will you brutally prove your mettle against a helpless damsel? Give me part of your manhood that I may resist you! Oh my lord, how can you delight in forcing me? Oh, how can you hurt the one you love? By your virtue and nobility, please stop before you hurt me! Love's weapons should not cut, love's lance should not wound! Alas, cruel false knight, be careful or I shall scream! Lord Tirant, show your compassion and pity a helpless damsel! You cannot be Tirant! Woe is me! Is this what I longed for? Oh, my life's hope, you have slain your princess!"

Do not think the princess's pleas persuaded Tirant to leave the job unfinished, but although he won the battle, his beloved also fainted. He leapt out of bed, thinking that he had killed her, and summoned the queen to help revive his lady.

Rudder

"Calm yourself, my lord, and don't try to use your bellicose strength, because the strength of a delicate maiden is not so great that she can resist such a knight. Upon your mercy, don't treat me like this. The struggle of love doesn't require great force; it is not won by strength, but by ingenious flattery and sweet deception. Stop your insistence, my lord; don't be cruel! don't think that this is a camp or list of infidels; don't try to conquer someone who is already conquered by your goodness. Let me have part of your manliness so that I may resist you. Oh, my lord! How can something which is forced give you pleasure? Oh! Can love allow you to harm the thing that is loved? Restrain yourself, my lord, upon your virtue and nobility. Wait, poor thing! The arms of love should not cut, nor should the enamored lance break or wound! Have pity, have compassion on this solitary maiden. Oh, false and cruel knight! I will cry out! Wait, for I want to scream. Lord Tirant, will you have no compassion on me? You are not Tirant. Wretched me! Is this what I desired so? Oh, hope of my life, here is your dead princess!" And do not think that Tirant refrained from doing his work because of the pitiful words of the princess, for in a short time Tirant was the conqueror in the delicious battle, and the princess gave up her arms and swooned. Tirant jumped out of bed, thinking he had killed her, and he went to call the queen so that she would come and help him.

c) *Algunes observacions*

Una traducció és bona si permet que el lector hi reaccioni d'acord amb les intencions de l'autor. Aquest, en el cas del capítol citat, volia presentar una escena humorística. Un element d'aquest humor és que Tirant parli efusivament amb Plaerdemavida abans del seu encontre amb Carmesina, però que després no digui ni "Hola!" a la seva promesa, que ni tan sols sabia que ell havia tornat de la seva llarga absència. Que la princesa parli "normalment" durant la desfloració, però després, amb una pompositat ridícula –almenys segons la nostra sensibilitat moderna–, podria ser un altre acudit humorístic de l'autor, o la conseqüència d'un canvi d'autor. No crec que el cap. 436 sigui una paròdia; és simplement un exemple de l'humor medieval vulgar, producte d'una mentalitat masclista que perdura encara avui dia en dites com "Els mots diuen NO, els ulls diuen SÍ; amb verges és sempre així!", com diu la lletra d'un cànon d'Amadeus Mozart.

Totes tres traduccions, prou literals en aquesta part del llibre, permeten al lector interpretar l'escena descrita com una comèdia. Ara, segons la meua impressió, els tres traductors usen algunes expressions que provoquen el riure amb mitjans que l'autor hauria evitat. En el context d'una descripció d'un acte sexual, les exclamacions "You are on top", "Be careful!", i "Wait!", fan pensar el lector modern en situacions concretes anacròniques i, doncs, d'un humor fals. L'autor no descriu la posició durant el coit, no al·ludeix al control de natalitat, i no recomana a l'home d'esperar fins que la dona estigui prop de l'orgasme. No n'hi ha prou amb fer riure el lector. El bon traductor busca l'humor usant els mitjans emprats per l'autor. Introduint anacronismes o incongruències, el traductor –o aquell hipotètic segon autor!– canvia l'escena humorística en una farsa.

Les metàfores militars per a tabús sexuals creen en el lector modern impressions diferents de les que rebia el públic medieval. No criticaré els tres traductors americans per no haver tingut això en compte. El que és més important, sobretot en els capítols que ací analitzem, és observar que l'autor estableix un paral·lelisme entre el que Plaerdemavida diu a Tirant, "En liça de camp clos teniu de entrar; ... us veig vencedor en la delitosa batalla", i els mots de Carmesina, "No penseu açò ésser camp ni liça de infels" ("açò" vol dir "el meu llit"), i de l'escriptor, "Tirant ha vençuda la batalla delitosa". La Fontaine usa primer els mots "the lists" i "to triumph in this delightful struggle", però la frase banal que fa quan l'autor es repeteix no recorda el primer ús: "Don't confuse this situation with doing battle with infidels", i després canvia innecessàriament el substantiu dins "he triumphed in the delightful battle". No és gaire millor Rosenthal. Posa "Enter the lists", no tradueix "vencedor", i deixa sense adjectiu "this joust". Canvia indegudament el sentit metafòric de "batalla" quan tradueix "Tirant lo combat li strenyia", ço és, 's'esforçava de fer-la cedir', per "tried to conclude the battle", que vol dir fer el que l'autor anomenarà "entrar lo castell". Ell tampoc no fa dir

a Carmesina mots que recorden els de Plaerdemavida: “You should not employ treachery except against infidels”. Després deixa de nou “battle” sense adjectiu i no tradueix “vençuda”.

Rudder ha abreuja la discussió entre Tirant i Plaerdemavida, però en deixa prou per fer evident que l'heroi suara tan eloqüent s'ha tornat mut. No estableix paral·lelismes lèxics, però tradueix prou bé els mots de la princesa: “Don't think that this is a camp or list of infidels”, i després “delicious battle” (encara que “delicious” es diu més aviat de menjars que d'encontres amorosos). Quant a les traduccions de la metàfora “la enamorada lança”, la millor és l'al·literació de Rosenthal, “love's lance”. La Fontaine, posant “the shaft of love”, no s'ha fixat en les crues associacions anatòmiques de la paraula “shaft”. Rudder calca l'expressió catalana amb “enamored lance”, sense controlar si té el mateix efecte sobre el lector anglòfon. “Enamorada lança”—“enamored lance” no és l'únic exemple del fet que ni tan sols els traductors moderns poden resistir els mots congèneres, encara que saben que gairebé mai no tenen el mateix valor semàntic que el mot estranger —i, a més, medieval. Llegint el mot “bel·licosa”, tant Rosenthal com Rudder van pensar en l'anglès “bellicose”, mot que sona fals en aquest context. La Fontaine tradueix “treballosa (pena)” amb el parònim inadequat “travail”.

Per acabar, una observació sobre les notes afegides —malauradament no a peu de pàgina— a les dues traduccions impreses. El treball de La Fontaine era una tesi de doctorat, on calia posar notes erudites. Rosenthal volia reconstruir la novel·la que Martorell havia planejat i fer-ne un llibre d'interès per al públic en general. Però Martorell no hi ha posat notes, i els lectors moderns que llegeixen per divertir-se no volen notes. Hi ha dues raons per afegir comentaris a un text: o per fer-lo vendre com a edició d'estudi d'un clàssic, o bé per crear un ambient semiòtic particular. Però ni La Fontaine ni Rosenthal han reflexionat sobre la funció de les notes en les seves traduccions. El primer no posa les que caldria per fer del seu *Tirant* una edició “completa” per a estudiosos anglòfons, i el segon no en fa del tipus que, potser, podrien augmentar la fruïció del públic general. Els dos traductors es limitaven a abreuja algunes notes que Martí de Riquer havia afegit a la seva edició de la vella versió castellana. Aquest explica al cap. 436: “Las metáforas militares aplicadas al amor... parece que deberíamos atribuir las a Martorell”. La Fontaine diu: “... the humor and relentless military metaphors... mark this episode as distinctly Martorell's”. I Rosenthal: “The military metaphors, as well as the lively style, of these chapters have led several scholars to attribute them to Martorell (See Riquer, *Tirante* 5:105)”. Ni un lector anglòfon que hagués llegit les introduccions a les traduccions, on els dos traductors mencionen la hipòtesi del “jove” Riquer de la doble autoria del *Tirant*, diria que gràcies a aquestes notes entén o aprecia millor el capítol. Rosenthal, almenys, indica d'on treu la nota. La Fontaine hauria d'explicar per què tradueix el dubitatiu “parece que deberíamos atribuir” amb un ferm “distinctly”. Ni l'u ni l'altre s'han plantejat la pregunta òbvia: Què ens obliga a creure que tan sols Martorell usava metàfores militars per parlar de l'amor?

CONCLUSIÓ

Però ens allunyem del nostre tema. Més val passar a la peroració! Estem molt contents que hi hagi ara tres traduccions angleses del *Tirant lo Blanc*, totes ben fetes, i una de distribució gratuïta. A aquells que han llegit, i rellegit, l'engrescadora novel·la valenciana no els sorprèn que el "mejor libro del mundo" agradi també a lectors anglòfons, francòfons, holandesos, finesos, i fins i tot xinesos. El rerefons humà de cada traducció és diferent, i probablement són també diferents les raons que expliquen l'èxit, o la manca d'èxit, de cada una en el moment de la seva publicació. No hi ha cap mètode segur de predir com serà acollida la traducció d'una obra estrangera, ni quan aquesta té fama de ser una obra mestra, i per quant de temps podrà mantenir l'interès del públic. El *Tirant* de Rosenthal ha estat un *best-seller*, però no perquè la gent que el comprà al quiosc del racó sabés que Vargas Llosa havia comparat l'autor amb els déus de la literatura mundial com Tolstoi, Flaubert, Faulkner, Joyce, etc. Més aviat podríem dir que compraren el llibre perquè *no* es va presentar com un "clàssic", un text d'estudi que els professors ens fan llegir a l'escola.

Però em temo que l'èxit de la versió Rosenthal no serà perdurable. Com tota traducció bona, respira l'ambient d'una època; sortí de la ment d'un escriptor que ha sabut captar aquest ambient amb la llengua que el caracteritza, que ha sabut fer connectar el lector modern amb els personatges medievals, tornats universals. Aquesta recreació del llibre vell per al públic general s'ha de fer de nou per a cada generació i cada grup cultural. Cada segle ha de traduir de nou l'*Odissea*, Dant, el *Quixot*, Molière, Shakespeare, les millors poesies alemanyes. Ara, em fa l'efecte que ben pocs anglòfons llegeixen avui el *Quixot* pel simple gust de la lectura; s'ha tornat un text d'estudi, una assignatura. No sé si deuríem desitjar semblant sort al *Tirant*. D'acord amb la meua manera de veure l'evolució de la funció del llibre dintre de la societat moderna, m'agrada més imaginar-me que *The White Knight Tirant lo Blanc* cavalca per l'internet, potser –quina ironia!– amb un fals nom d'autor, i que la gent que se'l troba se'n mira alguns extrets en la pantalla de l'ordenador, envia alguns capítols per *e-mail* als amics, o els imprimeix creant un format original, potser deixant espais per a dibuixos o fotos o substituint els noms dels personatges medievals pels dels seus amics (vaig distribuir una mostra d'això a l'Alfàs del Pi).

La literatura que tan sols es llegeix perquè ho demanen els professors serveix per a ben poc. La qüestió de si val la pena traduir clàssics catalans a d'altres llengües si la publicació depèn totalment de subvencions de la Generalitat, la discutirem, potser, en una altra ocasió. Però que sigui dit ja ara: els tres traductors americans s'havien posat al treball sense estímuls financers d'institucions dedicades a la projecció de la cultura catalana. Això prova que el *Tirant* pot encara conquistar terres i continents per si sols, que troba encara lectors (encara que sàpiguen ben poc del segle quinze, de València, de la llengua catalana, i res de les elucubracions dels catedràtics de literatura), els quals,

res més que gràcies al contacte amb la força vital del nostre autor-creador, s'adonen que en aquest llibre brolla una deu de vida que enriqueix tothom qui hi beu.

CURT WITTLIN
University of Saskatchewan

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANÒNIM (1931) *Pamphilus*, ed. i trad. per Eugène Évesque dins G. Cohen, ed., *La «Comédie» latine en France au XIIe siècle*, vol. 2, París, Les Belles-Lettres (veg. p. 219) [Beltrán i Hauf citen una edició de Barcelona 1977, a cura de L. Rubio].
- BELTRÁN, R. (1990) «Las 'bodas sordas' en *Tirant lo Blanc* y la *Celestina*», *Revista de Filología Española*, 70, pp. 91-117.
- CAPDEVILA, J. M. (1924-29) *Tirant lo Blanc*, edició abreujada en 5 volums, Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics»).
- ESPADALER, A. (1992) «Mario Vargas Llosa i el *Tirant lo Blanc*» dins *IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans*, Barcelona, Comissió Amèrica i Catalunya, pp. 219-225.
- HAUF, A. (1997) «*Manus habent*: entorn als eufemismes amorosos de tipus militar en el *Tirant lo Blanc*» dins J. M. Barberà, ed., *Actes del Col·loqui Internacional Tirant lo Blanc. Ais de Provença 1994*, Barcelona, Centre Aixois/Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 145-185.
- HAUF, A. & ESCARTÍ, V. J., eds., (1990) Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, València, Conselleria de Cultura.
- LA FONTAINE, R. (1993) Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc, The Complete Translation*, Nova York, Peter Lang (per a la tesi de doctorat original vegeu *Dissertations Abstracts International A* 36,1974, p. 5337).
- RIQUER, M. de (1974) *Tirante el Blanco*, versió castellana del 1511, edició amb introducció i notes, Madrid, Espasa Calpe («Clásicos Castellanos»), pp. 188-192.
- ROSENTHAL, D. (1984) *Tirant lo Blanc, by Joanot Martorell*, Nova York, Schocken Books (i 1985 Warner Books, de butxaca). També a Londres, MacMillan.
- (1989) «Els Estats Units: darrera conquesta de *Tirant lo Blanc*», *Saó*, edició especial, pp. 33-35.
- RUDDER, R. (1995) (sense pàgina de títol) *The White Knight: Tirant lo Blanc*, text electrònic núm. 378C de l'arxiu de textos Gutenberg, accessible per Internet a kcmo.com/text/whitk10.txt.
- SANSONE, G., director d'equip (1984) *Tirante il Bianco*, Roma, La Tipografica.
- SOLÀ-SOLÉ, J. (1997) «Tot tirant al *Tirant*», *Bulletí Fundació Paulí Bellet*, 32, p. final.

- SOUTHEY, R. (1812) *Omniana, or Horae Otiosiores*, London, Longman; cito la reedició a cura de R. Gittings, Carbondale, Centaur, 1996 (la ressenya del *Tirant* en pp. 275-280).
- VAETH, J. (1918) *Tirant lo Blanch. A Study of its Authorship, Principal Sources and Historical Setting*, Nova York, Columbia University Press (reimp. 1966).
- VERDAGUER, I. (1994) «*Tirant lo Blanc* en lengua inglesa», *Atlantis*, 16, pp. 217-229.
- WITTLIN, C. (1995) «Les dues traduccions angleses del *Tirant lo Blanc*: La Fontaine 1974/1993, Rosenthal 1984-1985», *Els Marges*, 54, pp. 91-97.
- (1998a) «La crítica del *Tirant lo Blanc* de Robert Southey (1807)» dins *Homenatge a Arthur Terry, Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 35, pp. 83-92.
- (1998b) «Three modern English Versions of *Tirant lo Blanc* (Valencia 1490)», en premsa a *Mediaevalia*, volum dedicat a la literatura catalana, a cura de P. Coccozzella.

